

result of the onset of this legal regime of a state of emergency.

The positions of scientists regarding the understanding of the concept of legal regime were analyzed and it was established that scientists often equate the concepts of legal regime and legal regulation. Also, during the research, it was determined that today the legal basis for restricting human rights and freedoms due to a state of emergency is the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine «On the Legal Regime of a State of Emergency», other laws of Ukraine and Decrees of the President of Ukraine on the introduction of a state of emergency in Ukraine or in individual its localities. It is determined that the legal regime of the state of emergency is introduced to eliminate the threat and eliminate especially severe emergency situations as soon as possible.

It is determined that the legal regime of the state of emergency is introduced to eliminate the threat and eliminate particularly severe emergency situations as soon as possible.

Attention was focused on the fact that the introduction of a state of emergency should in no way affect the basic rights of citizens, that the Constitution of Ukraine only limits the rights that can theoretically increase the negative consequences of a state of emergency. It was determined that the introduction of a state of emergency is characterized by special conditions of introduction provided by legislation, as well as the redistribution of powers and competence of state bodies responsible for the introduction of a state of emergency.

The conclusion concludes that the introduction of a legal state of emergency must comply with the principles of state, social necessity, objectivity, expediency and responsibility for possible consequences for the state and society, because regardless of the introduction of a legal state of emergency, a person remains the highest social value in the state and those restrictions defined by the legislator cannot be the basis for illegal behavior in relation to a person.

Keywords: *state of emergency, legal regime, legal support, administrative and legal support, threats, administrative and legal regime.*

УДК 159.923.2

DOI: 10.31733/2078-3566-2024-2-347-354

Роман ДЕРЕВЯНЧЕНКО[©]

аспірант

(Запорізькій національний університет,
м. Запоріжжя, Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ НАУКОВЦІВ ДО ПРОБЛЕМИ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглянуто підходи зарубіжних та вітчизняних науковців до проблем цінностей, смислу, ціннісно-сміслової сфери та ціннісних орієнтацій науково-педагогічних працівників.

Встановлено, що сучасні дослідження зв'язків між цінностями і смислами вказують на їхню взаємозалежність – вона розкривається в понятті ціннісно-сміслової сфери особистості. Проаналізовано структуру ціннісно-сміслової сфери особистості, що впливає на рівень розвитку особистості науково-педагогічного працівника, робить поведінку стійкою і сприяє адаптації до змін. Розглянуто сучасні підходи до поняття ціннісних орієнтацій, що розкривають змістовний бік спрямованості особистості науково-педагогічних працівників, допомагають самовизначитися та реалізуватися у професії.

Ключові слова: *ціннісно-сміслова сфера, ціннісно-сміслові орієнтації, спрямованість, науково-педагогічні працівники, самоактуалізація, заклади вищої освіти.*

Постановка проблеми. Сучасна соціокультурна, політична та економічна ситуація в Україні характеризується кардинальними змінами, що впливають на сферу освіти та сприяють трансформації уявлень про її цілі та функції. Виникає необхідність виходу за межі технологічного розуміння професійної діяльності до сфери психології свідомості, а саме – до дослідження цінностей та смислів професійної педагогічної діяльності. Саме тому проблема теоретичного аналізу ціннісно-сміслової сфери науково-педагогічних працівників є як ніколи актуальною.

© Р. Деревянченко, 2024

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0003-8900-2124>

mack97979@gmail.com

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Проблема цінності йде з філософії, далі це питання постало у психології, де розглядалось у контексті різних підходів та напрямів вченими (наприклад, Т. Гоббс, І. Кант, Р. Лотц, М. Шелер, В. Віндельбанд, А. Мейнонг, Х. Еренфельс, І. Крейбіг, В. Дільтей, Г. Олпорт, А. Маслоу, І. Бех, Л. Романюк, З. Карпенко, О. Москаленко) [3, с. 235–240]. Деякі вчені досліджували зв'язок, що виникає між поняттями «цінність» та «смысл». Поняття «смысл» визначали В. Франкл, Г. Костюк. У сучасних дослідженнях встановлено зв'язок між «цінностями» і «смыслами», що вказує на їхню компліментарність і розкриває їх у понятті ціннісно-смыслові сфери, котра впливає на рівень розвитку особистості науково-педагогічних працівників [8, с. 24].

Науковцями встановлено, що ціннісно-смыслова сфера входить до структури особистості та робить поведінку науково-педагогічного працівника стійкою, сприяючи адаптації до змін у житті, що є актуальним в Україні.

На думку вчених, організація цінностей має ієрархічну структуру, де у різних цінностей різний ступінь важливості й одні визначаються через інші. На найвищому рівні системи цінностей розташовані ціннісні орієнтації.

Сучасні вітчизняні психологи розробляли власні підходи до поняття ціннісних орієнтацій особистості: І. Бех, В. Рибалка, Л. Романюк, Є. Помиткін, Т. Титаренко, А. Шиделко, О. Рудіна, М. Підлісний. Система ціннісних орієнтацій розкриває змістовний бік спрямованості особистості науково-педагогічних працівників, що допомагає самовизначитися та реалізуватися у професії [10, с. 85–87].

Таким чином, наразі існує ціла розмаїтість підходів щодо вирішення проблеми ціннісно-смыслові сфери. Незважаючи на це, станом на сьогодні проблема аналізу ціннісно-смыслові сфери науково-педагогічних працівників розкрита не повною мірою, що призводить до складнощів у вирішенні питання формування ціннісно-смыслових орієнтацій науково-педагогічних працівників, спрямованих на підвищення особистісного зростання та самоактуалізації у професійній науково-педагогічній діяльності.

Мета статті полягає у поглибленому розумінні та теоретичному обґрунтуванні ціннісно-смыслові сфери науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Проблематику цінності почали вивчати в античні часи. Сократ і Аристотель розглядали цінність як благо. Стоїки запровадили поняття цінності, визначаючи його як «аксія» – гідність.

На думку Діогена, ця проблема має триадний підхід до її розуміння: «цінність, по-перше, це властиве будь-якому благу налагодження узгодженого життя; по-друге, певне посередництво чи користь, яка налагоджує життя відповідно до природи; по-третє, розмінна ціна товару» [7, с. 125].

Філософи Нового часу мали сумніви щодо можливості існування ціннісних категорій. Так, Т. Гоббс розумів під цінністю людини її ціну, надавав їй суб'єктивного характеру. Б. Спіноза вважав цінності «забобонами», що заважають у досягненні щастя. На думку І. Канта, цінності самі собою не мають буття, у них є тільки значущість: вони є суттю вимоги, звернені до волі, цілі, поставленої перед нею, а із моралі виникає ціль, що вже є «абсолютною цінністю», – особистість кожної людини [10, с. 86–88].

Р. Лотц запровадив поняття «значущість» у теорію пізнання. Пізнання, на думку вченого, істинно, якщо воно об'єктивно має значущість, спочатку цінно, і ця цінність виступає як об'єктивна мета пізнання. Вчений сформулював вихідні положення теорії цінностей.

М. Шелер вважав головною відмінною характеристикою людини як особистості здатність бути носієм цінностей. Цінності, так само як і ідеї, істини, – сфера ідеального для людини і світу. Основний закон, котрому підпорядкована ця сфера, – закон цілепокладання.

В. Віндельбанд розглядав цінність як норми, що створюють загальний план всіх функцій культури і основу кожного окремого здійснення цінності. Цінність виступає як ціль сама собою, до неї прагнуть заради неї самої, а не задля матеріальної вигоди. Цінність – не реальність, а ідеал, носієм якого є трансцендентальний суб'єкт, свідомість як джерело і основа норм [7, с. 125–127].

На нашу думку, проблематика цінності для людини мала велике значення з моменту, коли психологія ще не виокремилася як самостійна наука, – в часи філософії. Науковці тієї епохи започаткували базиси до розуміння поняття «цінності», більшість

вчених дійшли думки, що цей феномен суб'єктивний – особистість є носієм цінностей, цінності є ідеальним для людини, тобто тим, до чого вона прагне, тим, що окреслює та є фундаментом норм і поглядів особистості, котрі вона реалізує власними діями у світі.

Таким чином, вищезазначене свідчить про важливість феномена цінностей в науці як компонента у структурі особистості.

У психології проблема цінностей розглядалася в межах різних підходів та напрямів. В австрійській школі (А. Мейнонг, Х. Еренфельс, І. Крейбіг) цінності розуміли як виключно суб'єктивний феномен. За Х. Еренфельсом, цінність об'єкта визначається його бажанням, котре, у свою чергу, визначається можливістю отримання задоволення. Ієрархія цінностей, таким чином, вибудовується з огляду на можливість об'єктів приносити задоволення або незадоволення [2, с.16].

Отже, науковці-психологи австрійської школи визначали поняття «цінності» як особистісне надбання, що реалізується через систему задоволення потреб. Ранжування цінностей, на їхню думку, відбувається з огляду на задоволеність потребами.

На наш погляд, цей підхід є занадто широким та не розкриває розуміння проблеми цінностей.

В. Дільтей стверджував, що розуміння цінностей можливе на основі властивих певній культурі цінностей, життя індивіда в його цілісності і унікальності. На його думку, цінності культури об'єктивуються у психіці окремої людини.

На думку Е. Шпрангера, цінності – це незалежні від суб'єкта об'єктивні утворення, що протистоять йому і здійснюють вплив на нього. Вчений розробив одну з перших класифікацій цінностей, котру він виділив за більш об'єктивним критерієм, ніж емоційне ставлення [8, с. 12–13].

Таким чином, В. Дільтей зробив важливий внесок у розуміння системи цінностей – це об'єктивні утворення, що мають незалежний характер від суб'єкта. Цінності протистоять особистості, але так само і впливають на особистість. Цінності – це все у світі: природа, наука, мистецтво тощо.

Отже, в межах дослідження ціннісно-сислової сфери науково-педагогічних працівників мають вивчатися не тільки погляди, а і матеріальні прояви особистості.

З точки зору гуманістичної психології особистість є унікальною цілісною системою, здатною до самоактуалізації [15, с. 13]. Центральним постулатом теорії Г. Олпорта є положення про відкритість та саморозвиток особистості. Кожна людина неповторна та індивідуальна, тому що вона є носієм своєрідного набору якостей та потреб. Г. Олпорт вважав, що виток для більшості цінностей особистості є мораль суспільства. За словами вченого, цінність – це певний особистісний смисл [8, с. 13].

А. Маслоу запровадив ідею метапотреб, надособистісних цінностей як відкритого духовного горизонту людини, до якого вона завжди прагне [1, с. 31].

Отже, в гуманістичному напрямі психології були започатковані бази для того, що ідея цінності та унікальності кожної особистості є центральною. Кожна особистість є носієм набору цінностей та якостей. Ідеї гуманістичного напрямку у психології продовжують підхід поглядів філософів, що цінності – це ідеал, до якого особистість прагне. Таким чином, фундаментально важливою у формуванні цінностей є мораль особистості.

На думку І. Беха, поняття «цінності» доволі широке – воно охоплює все, що цінує особистість, що визначається нею як значуще і важливе. На кожному етапі розвитку суспільства створюється специфічний набір і вибудовується певна структура цінностей, що сприяють перетворенню соціальних норм та ідеалів на особистісні принципи життєдіяльності та внутрішні спонуки [13, с. 16]. Поняття «особистісні цінності» пов'язане з освоєнням конкретними індивідами суспільних цінностей, а отже, «особистісні цінності» визначають значущість для людини особистісного смислу певних об'єктів, подій, явищ. Особистісні цінності є внутрішнім стрижнем особистості. Особистісна цінність у розвиненій формі має постати як самоцінність. Це означає, що предмет цінності не може бути зведеним до засобу чи користі [13, с. 18].

Таким чином, І. Бех підкреслив важливість розвитку суспільства в цілому при побудові структури цінності в кожній окремої особистості. Основу внутрішнього світу складає ієрархія цінностей і смислів, а розвинені особистісні цінності надають змогу людині існувати і діяти вільно, свідомо, цілеспрямовано, що, на нашу думку, є важливим аспектом у розумінні проблеми формування ціннісно-сислової сфери науково-педагогічних працівників.

Вчена Л. Романок у своїх наукових роботах функції цінностей диференціює на такі види: оцінна, селективна, мотиваційно-сміслова, системотворна, ідеологічна. Розглянемо більш детально зазначені вище функції. Оцінна функція особистості є провідною, оскільки здійснює оцінку феноменів соціокультурного простору, що дозволяє їй вибудовувати ціннісне ставлення до потоку цінностей особистісного простору у вимірах «моє – не моє», «добре – погано», «подобається – не подобається» тощо.

За допомогою селективної функції особистість відбирає найбільш значущі цінності з навколишнього світу, що відповідають її спрямованості, потребам, бажанням, установкам тощо. Мотиваційно-сміслова функція реалізує можливість дорослої особистості до осмислення й визнання цінностей як суб'єктивних спонук у процесі здійснення усвідомленої цілеспрямованої діяльності. Системотворна виявляється в організації дорослою людиною психологічного простору на засадах принципової спрямованості, підкореності визнаним нею цінностям-цілям, ідеалам, прагненням тощо. Ідеологічна функція цінностей як дієвий засіб у міжособистісних взаємодіях людей змотивовує в них прояви поваги, підтримки й захисту людини чи групи. Це надає змогу особистості виправдовувати її вірування і дії, навіть якщо вони є ненормативними в суспільстві [11, с. 160–161].

На підставі викладеного доходимо висновку, що формування цінностей – це багатогранний процес. Кожна з перелічених вище функцій посідає важливе місце у процесі формування цінності. Варто зазначити, що під час цього процесу особистістю здійснюється оцінка навколишнього простору цінностей. Далі вона обирає найбільш релевантні для себе цінності, а після – проводить усвідомлення цінностей, що були відібрані та залучені до цього процесу. На останніх етапах людина підпорядковує та створює власний простір з урахуванням відібраних та усвідомлених цінностей; особистість визначає для себе відповідність ідеалу, цінності вже у практичному застосуванні.

Інший автор, З. Карпенко розглядає цінність як еталон належної поведінки, вироблений суспільною свідомістю, що реалізується за допомогою трьох форм: цінність як суспільний ідеал – узагальнене уявлення про досконалість у різних сферах суспільного життя; цінність, що має предметне втілення у вигляді витворів матеріальної і духовної культури або вчинків, котрі віддзеркалюють певні ціннісні ідеали (етичні, естетичні, правові та ін.); мотиваційні структури особистості і особистісні цінності, що є внутрішніми носіями соціальної регуляції й усталені в структурі особистості [4, с. 56].

Таким чином, на думку З. Карпенко, цінності формуються в соціумі, в якому перебуває особистість. Цінності, на її думку, мають матеріальний характер, тобто результатом надбання особистістю певних цінностей можуть стати будь-які творчі прояви, що, в свою чергу, постають певним еталоном відображення суспільства. Також найважливішим висновком, на нашу думку, є погляд на проблему цінностей як на «регулятора» людської поведінки, котрий вчена включає в структуру особистості.

О. Москаленко зазначає, що в ціннісно-смісловій сфері особистості важливою компонентою є спрямованість – усталена система найважливіших цільових програм особистості, що визначає смислову єдність її поведінки, являє собою інтегральну психологічну характеристику системи суб'єктивних цінностей, ставлення до оточуючого світу, до себе та інших людей. Конкретизується спрямованість через сферу ціннісно-сміслових відносин і визначається вибором мотивів, прийомів та способів спілкування з іншими [9, с. 4].

Отже, у своїх роботах О. Москаленко виокремлює важливу психологічну особливість цінностей, через яку вони мають змогу реалізовуватись у світі, – цією особливістю є спрямованість цінностей; система, що поєднує сенс із поведінкою особистості. Спрямованість дає змогу формувати ціннісне ставлення особистості до всіх елементів власного буття.

Таким чином, проблема сутності категорії «цінності» у розрізі психології залишається актуальною в умовах сьогодення. Наразі серед науковців відсутній єдиний підхід до визначення дефініції окресленого поняття. Очевидним є те, що цінності мають власну ієрархічну структуру та функції.

Проаналізуємо зв'язок категорій «цінності» та «смысл». У науковому середовищі найбільш поширеною є позиція, відповідно до якої названі поняття мають стійкий взаємозв'язок. Водночас ці категорії не можна ототожнювати [7, с. 24].

В екзистенціальній психології категорії «смысл» та «цінності» є центральними в

розрізі інтерпретації поведінки людини. В. Франкл зазначав, що смисл (зміст) життя полягає в цінностях, котрі є «смысловими універсалиями», що узагальнюють досвід людства [8, с. 24]. Вчений виокремлює три групи цінностей: цінності продуктивних творчих дій – «конструктивні»; цінності, що виявляються в нашій чутливості до явищ оточуючого світу – «цінності переживання»; цінності ставлення до власної долі, життєвих обмежень – «цінності ставлення». Остання група цінностей є вищими цінностями, і їхня присутність доводить, що життя людини у будь-якому випадку не є марним [12, с. 28]. Смисл, на думку науковця, – це виражене ставлення людини до об'єктивної дійсності, до змін, що відбуваються у навколишньому світі, до власної діяльності та вчинків інших, до продуктів творчості, до навколишнього світу. Рушійною силою поведінки, за В. Франклом, є прагнення знайти і реалізувати існуючий у зовнішньому світі сенс життя. Прагнення до смислу є фундаментальною мотиваційною силою, а руйнування існуючої системи цінностей, переоцінка, нерозвиненість ціннісно-смыслові сфери призводить до стану «екзистенціального вакууму», що може перерости у «ноогенний невроз» – він виявляється в апатії, депресії та втраті інтересу до життя [8, с. 24].

Отже, В. Франкл вбачав першочерговим поняття смислу життя, що будувалося на цінностях («смыслових універсалиях»), загальних для суспільства. Тобто для аналізу ціннісно-смыслові сфери науково-педагогічних працівників важливим є не тільки виявити наявність певних категорій цінностей, а й дослідити смисл, котрий людина вкладає в зазначені категорії. Також вчений виокремив три типи цінностей, за допомогою яких особистість аналізує цей сенс. Актуальним, із огляду на наукову роботу вченого, є внесок у розуміння того, що нерозвинена ціннісно-смыслова сфера особистості може призвести до так званого «ноогенного неврозу», тобто незадоволення власними професійними досягненнями, в такому випадку наслідком розходження ідеалу «цінності» будуть проблеми психологічного характеру. Ця точка зору на проблему цінностей у психології поглиблює наші уявлення про категорію цінностей.

Г. Костюк вважав, що смисл є основою для пізнання світу, і саме смисл спрямовує та активізує діяльність людини. Те, що надає життю сенс, може лежати і в майбутньому (цілі), і в сьогоденні (почуття повноти і насиченості життя), і в минулому (задоволеність прожитим життям). Проте це проблема не пізнання, а визнання особистістю цінностей. Людина не винаходить або інтелектуально не конструює сенс свого життя, а знаходить його в конкретних діях [8, с. 26].

Таким чином, смисл має багаторівневу проблематику, оскільки разом із цінностями він є об'єктом досліджень філософії, соціології та психології. Тому поняття «смысл», «смыслова структура» у психології часто порівнюються з поняттям «цінність». Підсумовуючи вищезазначене, доходимо висновку, що смыслова сфера пов'язана з ціннісною сферою особистості. На це вказують їхні структурованість, ієрархічна будова, функції активації та регуляції діяльності людини під час взаємодії зі світом. Наведені терміни мають змогу розкриватися в понятті ціннісно-смыслові сфери особистості науково-педагогічних працівників, стан якої безпосередньо впливає на рівень розвитку особистості. Що безпосередньо впливає на ставлення педагога до професійної педагогічної діяльності та на якість останньої.

Вчена О. Москаленко зазначає, що ціннісно-смыслова сфера особистості більшість науковців розглядають як підструктуру в структурі особистості. Сутність ціннісно-смыслові сфери особистості науково-педагогічних працівників визначають такі елементи: спрямованість особистості, що визначає вектор ціннісно-смыслові сфери особистості залежно від умов або дії певних чинників психологічного чи соціального характеру; ціннісні орієнтації особистості (визначають домінування в особистості цінностей певного виду); цінності досягнень; смысловиттєві орієнтації особистості; самоактуалізація [14, с. 95].

Отже, викладений вище погляд на проблему ціннісно-смыслові сфери найбільш повно розкриває поняття структури ціннісно-смыслові сфери особистості, описує її елементи. Ціннісно-смыслова сфера має змогу змінюватися протягом життя та під впливом зовнішніх чинників. Для змінення та вдосконалення ціннісно-смыслові сфери особистості науково-педагогічних працівників необхідно формувати й розвивати ціннісні орієнтації, що мають динамічний характер.

Поняття «ціннісна орієнтація» почало використовуватися представниками американської соціології, зокрема, Т. Парсонсом. Під ціннісною орієнтацією розумілося індивідуальне і групове ранжирування цінностей, в якому одним надається більша

значущість, ніж іншим, що впливає на вибір цілей діяльності та засобів їх досягнення. Цінності є найважливішим елементом свідомості особистості, в якій видозмінюються етичні, естетичні, правові, політичні, екологічні, економічні, світоглядні знання, уявлення і переконання [8, с. 14].

Сучасні вчені (наприклад, І. Бех, В. Рибалка, Л. Романюк, Є. Помиткін, Т. Титаренко та ін.) розглядають ціннісні орієнтації як компонент структури особистості, що характеризує спрямованість і зміст активності індивіда, який визначає загальний підхід людини до світу, до себе, надає сенс і напрям особистісним позиціям, поведінці, вчинкам [4, с. 15]. Суб'єктивне відображення у свідомості цінностей навколишньої дійсності є необхідним для формування ціннісних орієнтацій особистості [6, с. 191].

Ціннісні орієнтації – це вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, націлена на певний аспект соціальних цінностей. Їхніми детермінантами виступають матеріальні умови життєдіяльності, а також індивідуально-типові риси, нахили і здібності [13, с. 19].

Отже, зважаючи на вищевикладене, під час аналізу ціннісно-сислової сфери науково-педагогічних працівників потрібно враховувати й ступінь задоволеності умовами праці, життя, характерні індивідуальні особливості людини тощо.

Специфіка ціннісних орієнтацій, на думку Т. Титаренко, полягає в тому, що ця категорія найтісніше пов'язана з поведінкою суб'єкта, керує цим процесом як усвідомленою дією. Ціннісні орієнтації виражають суб'єктивне ставлення особистості до об'єктивних умов життя, реально детермінують вчинки і дії людини, виявляють себе у практичній поведінці. Вони є основною, базисною характеристикою та соціальною властивістю особистості [5, с. 340].

Таким чином, на думку автора, система ціннісних орієнтацій проявляється у ставленні особистості до об'єктивної реальності. Ціннісно-сислові орієнтації виражають ставлення науково-педагогічних працівників, наприклад, до професійної діяльності, є чинником діяльності педагогів.

Отже, ціннісні орієнтації, як і ціннісно-сислова сфера, є фундаментальним аспектом особистості.

Як слушно зазначає А. Шиделко, ціннісні орієнтації є важливою частиною внутрішньої структури особистості, що ґрунтуються на її життєвому досвіді. Призначення ціннісних орієнтацій – відокремлювати значуще від другорядних, неважливих аспектів. Комплекс усталених ціннісних орієнтацій формує стійкість особистості щодо своїх вимог, потреб, інтересів, зацікавлень. Система ціннісних орієнтацій розкриває змістовний бік спрямованості особистості, здатної знайти своє місце в житті, самовизначитися та реалізуватися у професії, створює умови взаємовідносин зі світом, людьми, собою, становить основу світогляду і суть мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції [16, с. 12].

Проаналізувавши наукові погляди автора, вважаємо, що ціннісні орієнтації розкривають спрямованість особистості, актуалізують взаємовідносини в суспільстві, визначають мотивацію, спрямовують особистість до самовизначення і реалізації в професійній педагогічній діяльності науково-педагогічних працівників. Сформовані ціннісні орієнтації, з огляду на вищезазначене, впливають на самореалізацію та ступінь задоволення професійною діяльністю науково-педагогічними працівниками.

Ціннісні орієнтації, на думку О. Рудіної, – одна з найважливіших характеристик особистості. Вони, зазначає вчена, висвітлюють активність людини, прагнення до самовдосконалення, рівень її досягнень, сподівань [8, с. 18].

М. Підлісний у своїх дослідженнях зазначає, що провідним компонентом змістовної структури ціннісних орієнтацій є компонент поведінки, що виражає загальну спрямованість особистості та організовує в єдине ціле всю мотиваційну структуру особистості. Однак для того, щоб ціннісні орієнтації могли стимулювати поведінку і вчинки, діяти як фактор мотивації особистості, людина має визнати й прийняти певні цінності, оцінити їх із точки зору потреб та інтересів [9, с. 161].

Таким чином, орієнтація на цінності може сформуватися лише після їх оцінки та прийняття особистістю. Поведінка, на думку автора, відіграє вирішальну роль, уніфікуючи всі компоненти цього процесу в єдину систему.

Висновки. Проблема цінностей почала розглядатися з часів філософії. Мислителі зробили вагомий внесок у розуміння сутності поняття «цінності» та змісту

його компонентів. Система цінностей слугує ключовим механізмом перетворення культурних цінностей на стимули та мотиви поведінки особистості, допомагає особистості подолати життєві ускладнення, вирішувати конфлікти тощо.

Пізнiшi дослідження вказують, що проблема цінностей розкривається в понятті ціннісно-сислової сфери, що є важливою частиною структури особистості науково-педагогічних працівників. Ціннісно-сислова сфера визначає поведінку особистості, робить її стійкою, сприяє адаптації до змін; вона має ієрархічну структуру, де у різних цінностей різний ступінь важливості і одні визначаються через інші.

На найвищому рівні системи цінностей розташовані ціннісні орієнтації, що визначаються індивідуальним сприйняттям та інтерпретацією дійсності, відіграючи ключову роль у направленні та коригуванні цілепокладання особистості. Формування системи ціннісних орієнтацій, побудова еталонів ідеального спеціаліста є чинниками утворення й розвитку певної системи переконань, що формують світогляд. Це визначає роль цінностей у професійному становленні особистості педагогічних працівників.

Список використаних джерел

1. Бліхар М. П. Духовні цінності студентської молоді в сучасному українському суспільстві : дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Львів, 2018. 271 с.
2. Дарнобит І. В. Формування ціннісних орієнтацій студентів у розбудові громадянського суспільства в Україні. *Наукова думка сучасності і майбутнього : зб. ст. учасників сьомої міжнар. практ.-пізнав. конф.* (м. Дніпро, 22-30 груд. 2016 р.). Дніпро, 2016. С. 15–19.
3. Дуб В. Г. Ціннісно-сислові характеристики майбутніх педагогів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. № 3. С. 235–244.
4. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості : монографія. 2-е вид. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018. 720 с.
5. Курбатова А. О. Ціннісно-сислова регуляція професійного самовизначення особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Т. 6. № 14. С. 339–347.
6. Марчук В. В. Ціннісні орієнтації в структурі педагогічної свідомості. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2013. № 111. С. 191–193.
7. Москаленко О. В. До історії дослідження проблеми розвитку ціннісно-сислової сфери особистості. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2010. № 1 (28). С. 125–129.
8. Москаленко О. В. Розвиток ціннісно-сислової сфери у майбутніх фахівців технічного профілю : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2015. 198 с.
9. Москаленко О. В. Теоретична структурна модель ціннісно-сислової сфери особистості. *Вісник післядипломної освіти*. 2012. № 8 (21). С. 263–268.
10. Несправа М. В. Теоретичні підходи до розуміння феномену ціннісних орієнтацій особистості у роботах вітчизняних та зарубіжних науковців. *Norwegian journal of development of the international science*. 2022. № 96. С. 85–91.
11. Охріменко З. В. Ціннісне ставлення до вибору майбутньої професії як умова ефективного професійного самовизначення учнів. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України*. Івано-Франківськ, 2021. С. 159–163.
12. Сосніхіна С. Є. Структура ціннісно-сислової сфери студентів з різним сімейним статусом : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2017. 270 с.
13. Охріменко З. В., Морін О. Л., Шевенко А. М. та ін. Формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності в умовах сучасного освітнього середовища : монографія / за ред. З. В. Охріменко. Київ, 2022. 152 с.
14. Чайка Г. В. Ціннісно-сислова сфера у кризові періоди розвитку особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. 9. № 6. С. 93–101.
15. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості : навч. посібник. Харків : «Контраст», 2019. 116 с.
16. Шиделко А. В. Профореєнтація і профвідбір: аксиологічні аспекти : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 140 с.

Надійшла до редакції 27.05.2024
Прийнято до опублікування 06.06.2024

References

1. Blikhar, M. P. (2018) Dukhovni tsinnosti studentskoi molodi v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [Spiritual values of student youth in modern Ukrainian society] : dys. ... kand. sotsiol. nauk : 22.00.04. Lviv. 271 p. [in Ukr.].
2. Darnobyt, I. V. (2016) Formuvannya tsinnisnykh orientatsii studentiv u rozbudovi

hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Formation of students' value orientations in the development of civil society in Ukraine]. *Naukova dumka suchasnosti i maibutnoho : zb. st. uchasykyv comoi mizhnar. prakt.-piznav. konf.* (m. Dnipro, 22-30 hrud. 2016 r.). Dnipro, pp. 15–19. [in Ukr.].

3. Dub, V. H. (2015) Tsinnisno-smyslovi kharakterystyky maibutnykh pedahohiv [Value and sense characteristics of future teachers]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk.* № 3, pp. 235–244. [in Ukr.].

4. Karpenko, Z. S. (2018) Aksiologichna psykholohiia osobystosti [Axiological psychology of personality] : monohrafiia. 2-e vyd. Ivano-Frankivsk : DVNZ «Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka». 720 p. [in Ukr.].

5. Kurbatova, A. O. (2018) Tsinnisno-smyslova rehuliatsiia profesiinoho samovyznachennia osobystosti [Value and semantic regulation of professional self-determination of the individual]. *Aktualni problemy psykholohii.* T. 6. № 14, pp. 339–347. [in Ukr.].

6. Marchuk, V. V. (2013) Tsinnisni oriantatsii v strukturi pedahohichnoi svidomosti [Value orientations in the structure of pedagogical consciousness]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia : Pedahohichni nauky.* № 111, pp. 191–193. [in Ukr.].

7. Moskalenko, O. V. (2010) Do istorii doslidzhennia problemy rozvytku tsinnisno-smyslovoi sfery osobystosti [To the history of the study of the problem of the development of the value-sense sphere of personality]. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika.* № 1 (28) , pp. 125–129. [in Ukr.].

8. Moskalenko, O. V. (2015) Rozvytok tsinnisno-smyslovoi sfery u maibutnykh fakhivtsiv tekhnichnoho profilu [Development of the value and sense sphere in future technical specialists] : dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.07. Kyiv. 198 p. [in Ukr.].

9. Moskalenko, O. V. (2012) Teoretychna strukturna model tsinnisno-smyslovoi sfery osobystosti [Theoretical structural model of the value-sense sphere of personality]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity.* № 8 (21), pp. 263–268. [in Ukr.].

10. Nesprava, M. V. (2022) Teoretychni pidkhody do rozuminnia fenomenu tsinnisnykh oriantatsii osobystosti u robotakh vitchyznianskykh ta zarubizhnykh naukovtsiv [Theoretical approaches to understanding the phenomenon of personal value orientations in the works of domestic and foreign scholars]. *Norwegian journal of development of the international science.* № 96, pp. 85–91. [in Ukr.].

11. Okhrimenko, Z. V. (2021) Tsinnisne stavlennia do vyboru maibutnoi profesii yak umova efektyvnoho profesiinoho samovyznachennia uchniv [Value attitude to the choice of future profession as a condition for effective professional self-determination of students]. *Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiyni potentsial : materialy zvit. nauk.-prakt. konf. In-tu problem vykhovannia NAPN Ukrainy.* Ivano-Frankivsk, pp. 159–163. [in Ukr.].

12. Sosnikhina, S. Ye. (2017) Struktura tsinnisno-smyslovoi sfery studentiv z riznym simeinym statusom [The structure of the value-sense sphere of students with different family status] : dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.07. Kharkiv. 270 p. [in Ukr.].

13. Okhrimenko, Z. V., Morin, O. L., Shevenko, A. M. ta in. (2022) Formuvannia profesiino-tsinnisnykh oriantatsii uchniv do trudovoi diialnosti v umovakh suchasnoho osvitnoho seredovyshcha [Formation of professional and value orientations of students for labour activity in the conditions of modern educational environment] : monohrafiia / za red. Z. V. Okhrimenko. Kyiv. 152 p. [in Ukr.].

14. Chaika, H. V. (2015) Tsinnisno-smyslova sfera u kryzovi periody rozvytku osobystosti [The value-sense sphere in crisis periods of personality development]. *Aktualni problemy psykholohii.* T. 9. № 6, pp. 93–101. [in Ukr.].

15. Shakhova, O. H. (2019) Sotsialna psykholohiia osobystosti [Social psychology of personality] : navch. posibnyk. Kharkiv : «Kontrast». 116 p. [in Ukr.].

16. Shydelko, A. V. (2017) Proforiientatsiia i profvidbir: aksiologichni aspekty [Vocational guidance and professional selection: axiological aspects] : navch. posibnyk. Lviv : LvDUVS. 140 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Roman Dereviachenko. Theoretical approaches of scientists to the problem of the value-sense sphere of scientific and pedagogical workers of higher education institutions. The article deals with the concept of «value-sense sphere» of scientific and pedagogical workers. The theoretical analysis of the concepts of «value» and «meaning», approaches of foreign and domestic scientists, philosophers and psychologists to their definition is carried out. The relationship between the definitions of "value" and «meaning», scientific positions on their correlation are considered.

It is established that modern studies of the relationship between «values» and «meanings» indicate their interdependence – they are revealed in the concept of the value-sense sphere of personality, which affects the level of personality development of a scientific and pedagogical worker. The structure of the value-semantic sphere of personality is analysed, which is considered as an element in the personality system, making its behaviour stable and facilitating adaptation to changes in life. The modern approaches to the concept of value orientations are considered, which reveal the meaningful side of the orientation of the personality of scientific and pedagogical workers, help to self-determine and realise themselves in the profession.

Keywords: value-semantic sphere, value-semantic orientations, orientation, scientific and pedagogical workers, self-actualisation, higher education institutions.